

גליונות לעיון בפרשת השבוע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושלש

יוצא (תשכ"ד)

פרק כ"ח
חלום יעקב

א. ויחלום והנה סולם מוצב ארצה

רמב"ם מורה נבוכים א' ס"ו
"נצב" או "יצב" ... וזה השם משתתף (=יש בו הוראות שונות) פעמים יהיה בענין הקימה וההתייבשות ויהיה בענין הקיום וההתמדה. (=יש שהוא בא כמובן חשאר במצב עמידה וחכנס למצב עמידה, ויבוא גם בהוראת ההשארות, ההתקיימות וההתמדה). כמו (תהל' קי"ט פ"ט) "לעולם ה' דברך נצב בשמים" - כלומר: קים - עומד. (=הרי שהכוונה כאן לבצחיות) וכל מה שבא מזה השם בחוק הבווא, הוא מזה הענין (כל מקום שבו מיוחס פעל נצב לאלוה, הוא בהוראה זו). "והנה ה' נצב עליו" - קיים עומד עליו (=נשאר בקביעות, לעולם, בעליונותו מעל לכל מדרגות המשיגים והמושגים) - כלומר, על "הסולם", אשר קצחו הראשון בשמים וקצחו האחרון בארץ, (=השפע יורד מהמושג השלם יותר אל המשיג השלם יותר, וקצחו האחרון בארץ, במדרגת הנמוכה ביותר יש רק מצע של השגה, אבל אין חוסר השגה). ובו יעלה כל מי שיעלה (=אם על ידי התאמצותו אם על ידי שפע עליון, ע"י השפע הנבואי המושפע עליו מלמעלה), עד שישיג מי שעליו בהכרח, (=עד שישיג את מי שעומד בהכרח למעלה מכל המדרגות, כמושג עליו לעליונים), אחר שהוא עומד קיים על ראש "הסולם" (=כלומר מכיון שמושג עליון זה נמצא תמיד מעל לכל מדרגות ההשגה, הרי שכל עליה אינה אלא עליו, הרי שהכל שואפים אליו).
ו"מלאכי אלוקים" הם הנביאים, שנאמר (במדבר כ' ט"ז) "וישלח מלאך" (שופטים ב' א') "וישלח מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים".
ומה טוב אמרו: "עולים יורדים", העליה קודם הירידה - כי אחר העליה וההגעה אל מעלות ידועות מן "הסולם" תהיה הירידה במה שפגש מן הענין - להנהגת אנשי הארץ ולמודם (=שהרי אין השפע שקבלו הנביאים שפע לעצמם, אלא מצוים הם ועומדים למסרו לעם).

(החסברים שבסוגרים מפרשו של יהודה אבן שמואל, ת"א תרצ"ה).

והשוה: מתוך אגרת הרמב"ם לר' חסדאי הלוי הספרדי: ומה שהקשית ואמרת על פירוש "עולים ויורדים" ... כי אין לך נביא שעולה אם לא יגבר על החומר שלו - יסוד הארץ. כי באש התשוקה עולה להשיג, ובקריירות הארץ ויבשה יורד לצוח במה שהשיג. עד שיעלה ולא ישוב לרדת - כמו אליהו זכור לטוב שעלה במרכבת אש.
ומה שזכרנו ואמרנו "ומה טוב אמרו עולים ויורדים" שהעליה קודם הירידה - רצוננו בזה, כי האדם נברא בחמר הארץ, ולפיכך לעולם עליתו קודמת לירידתו, כי הוא בממה מטה, נברא עפר מן האדמה.

רש"י ד"ה עולים ויורדים: עולים תחילה ואחר כך יורדים? מלאכים שלוחתו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ לארץ ללוותו. (ע"פ בראשית רבה).

ונבאר דבריו אלה אשר אברבנאל:
וענינו שהודיעו ית' הנבואה הזאת מעלת ארץ ישראל על כל שאר הארצות, כי בעבור שהיה יעקב יוצא ממנה כדי שיכסוף תמיד לשוב ולתגורר בה, הראהו מעלתה, שהמלאכים המלווים לאדם בארץ הקדושה החיא אינם המלאכים המלווים אותו חוצה לארץ, ולכן ראה סולם ומלאכי אלוקים עולים ויורדים בו. להודיע כי באופן מקום יעלו לשמים מלאכים שלוו אותו בארץ וירדו אחרים למטה מהם במדרגה ללוותו בחוצה לארץ.

רשב"ם ד"ה עולים ויורדים: לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים "עולים" ל"יורדים" שכן דרך ארץ להזכיר "עליה" קודם "ירידה".

בכור שור: ד"ה והנה מלאכי ה' עולים ויורדים בו: לפי דעתי אני אומר, שלא ראה מלאכים ממש עולים ויורדים, אלא כך נראה לו בחלומו, שהסולם עשוי ועומד להיות מלאכים עולים ויורדים דרך שם בשעת הצורך, ולקח העליה תחילה לפי שדרך בני אדם לעלות תחילה בסולם ואחר כך לירד, היה נראה לו שהיה עומד לעלות כדרכו וכדרך שאר בני אדם, אבל אם היה רואה מעשה המלאכים ממש, היו יורדים ואח"כ עולים, שדירתם למעלה.

וגם יש לומר: כי דרך העברי לומר "עליה" תחילה, כמו "עולה ויורד בסכין" בשחיטת חולין (י"ז ע"ב).

(1 x) מה ההבדל העקרוני בין פירוש הרמב"ם את משמעות החלום לבין פרושם של חז"ל בפרושו של רש"י?

(2) מהי ראייתו של הרמב"ם מבמד' כ' ט"ז?

(3) מה ההבדל העקרוני בין הסברו של רש"י לבין הסברו של הרשב"ם מצד שני לתמיהה בסדר המלים "עולים ויורדים"?

(4 x) האם הסברו של הרמב"ם באגרתו לר' חסדאי הלוי (בסוף דבריו כי האדם נברא בחסר הארץ...) על סדרם התמותה של "עולים ויורדים" זהה עם פרושו של הרשב"ם או לא?

(5) במה שונה בכור שור בפרושו הראשון מכל האחרים?

ב. והנה ה' נצב עליו

בראשית רבה ט"ט: ר' חייא רבה רב ינאי: חד אמר "עליו" - על הסולם, וחד אמר "עליו" - על יעקב. מאן דאמר "עליו" - על הסולם - ינאי, אך למאן דאמר "עליו" - על יעקב מ"ש "והנה ה' נצב עליו" מתקיים עליו. אמר ר' יוחנן: הרשעים מתקיימים על אלוהים (בר' ט"א) "ופרעה חולם והנה עומד על היאור", אבל הצדיקים - אלוהים מתקיים עליהם, שנאמר "והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלוהי אברהם...".

פירוש יפה תאיר למדרש רבה: הרשעים מתקיימים על אלוהים - צריכים לעמוד ולשמור את אלוהיהם, אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם **לשמרם**.
פירוש מתנות כהונה למדרש רבה: אלוהים מתקיים עליהם על דרך שאמרו חז"ל: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה.

רש"י ד"ה נצב עליו: לשמרו.

(1) כיצד יש להכריע בשאלה התחבירית של "עליו" לפי לשון הכתובים על דרך הפשט?

(2 x) השוה את דברי הרמב"ם ורש"י בשאלה א' והסבר כיצד חלוקה הכרעתם בשאלה "עליו" - על מי? בתפישתם את החלום כולו?

(3 x) מהו ההבדל בין פרוש בעל יפה תאיר לבין מתנות כהונה למדרשנו?

תשובות יש לשלוח לבחמה ליבוביץ ירושלים קרית משה.

העורך: מיכאל פרלמן

שאלות במעמי המקרא

(1) כ"ח י"ח וישכם יעקב בבקר ויקח את-האבן אשר-שם מראשותיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על-ראשה.

בפסוק באים ארבעה פעלים (המתייחסים כולם לבושא אחד). פרט לפועל הראשון, כולם קשורים ל-"אבן". לפי ניתוח זה חיינו מצפים לצירוף טעמים אחר. (או: חלוקת הפעלים לפי 2:2 או חלוקתו לפי 3:1) מדוע פיסקו בעלי הטעמים כפי שפיסקו?

(2) ראה גם ל"ב א'

וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם...

גם כאן נראה, שלכאורה "וינשק" קשור יותר אל "ויברך" ולא "וישכם" אל "וינשק". מדוע מתחלקת הצלע אחרי הפועל השני (חיינו אחרי המלה "ולבנותיו")?

תשובות לשאלות אלה יש לשלוח למשרד החנוך והתרבות המחלקה לתרבות תורנית